

Lidija Nikočević
IZ “ETNOLOŠKOG MRAKA“: AUSTRIJSKI
ETNOGRAFSKI TEKSTOVI O ISTRI
S KRAJA 19. I POČETKA 20. STOLJEĆA.

Pula: Zavičajna naklada “Žakan Juri“
Pazin: Etnografski muzej Istre, 2008., 317 str.

Iz “etnološkog mraka“: austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća knjiga je Lidije Nikočević, koja je odabrala rasvijetliti nimalo jednostavan put upisivanja austrijskog pečata u kulturnu percepciju Istre.

U osam preglednih poglavlja Nikočević je iznijela priču o rađanju *mitteleuropskog* i austrijskog mita o Istri i njegovoj recepciji u Istrana. Ova je knjiga pokušaj da se odgovori na čitav niz pitanja poput – Koliko je pitanje mita o Istri danas važno? Tko su “Istrijani“? Kako su se gradile predodžbe o Istri? Tko ih, kada i zašto oblikuje? I ne manje važno pitanje – kako se austrijska kulturna politika prema Istri, opredmećena tekstualizacijom Istre u etnografskim i putopisnim radovima naknadno mitologizirala u fantazam o zlatnom dobu austrijske vladavine. Dug moderne koji Istra vraća Austrijancima produžetkom narativa o prosperitetnom dobu Monarhije Nikočević uzima kao polazište analize temelja na kojima počiva mitološki nedodirljiva priča o Istri kao monarhijskom uprizorenju multietničkog života ili pak tehnološkog, gospodarskog i kulturnog uspona Istre kao dijela Monarhije.

Žarište je ove knjige prikaz tekstova kojima se oblikovala istarska “ničija zemlja“, anonimna zajednica naroda, koju će etnografskim uvidom i putopisnim zahvatima harmonizirati i homogenizirati Austrijanci.

Poglavlje “*Austrijska vladavina u Istri*” naznačilo je osnove budućeg austrijskog mitologiziranja Istre. Pojašnjavajući začetak austrijske vladavine u Istri, Nikočević daje okvire u kojem industrijalizacija i modernizacija Istre postaju presudne za ukupnu percepciju austrijske vladavine, bilo ekonomske ili kulturne. Ambivalentnost izražena kao “unutrašnji sukob“ narativa sadržanog u pitanju komu Istra duguje svoju europskost ostvaruje se u rivalskim pričama o primatu mentalitetnih utjecaja na Istru bilo o austrijskim ili talijanskim utjecajima. Knjiga se netom poslije nadaje kao analiza ideološkog aparata

austrijskoga carstva, koje je u Istri ostavilo traga ne samo fiksiranjem putopisnih i etnografskih kulturnih slika o Istri već i u osobnim narativima prosperiteta, koje je Nikočević, iako skromno, donijela u prvome dijelu knjige. Dražesni detalji terenskih istraživanja jakog autorskog senzibiliteta Lidije Nikočević posebno su izraženi u trenutku prenošenja pounutrenih istarskih podjela na naprednije i zaostale dijelove Istre koncipirane oko bliskosti ili pak prihvaćanja austrijskog modela modernizacije gradova i uprave te izgradnje tehnološke i industrijske infrastrukture za širenje austrijske vladavine u Primorju, odnosno rasutosti vidljive austrijske prisutnosti u pojedinim prostorima.

“*Razvoj austrijske etnologije u 19. i početkom 20. stoljeća*” poglavlje je kojim nas Nikočević polako uvlači u svoju strategiju demaskiranja etnografije kao kulturnopolitičkog proizvoda pod okriljem geopolitičkih zamašaja njemačkih zemalja u Istri. Kontekstualizirajući razvoj etnologije s europskim književnim, estetskim te filozofskim pravcima, Nikočević jasno pokazuje da je etnologija svoje rođenje dugovala prosvjetiteljskoj statistici, bidermajerskoj topografiji kao i romantičarskim te nacionalnim pokretima. Teza da je upravo monarhijska logika i ideologija iznalazila ostvarenje u “popratnom” literarnom i kulturno-povijesnom formatu, čiji je integracijski učinak za Monarhiju Nikočević sjajno naglasila, čini ovu knjigu već u zacrtanim osnovama trijeznom kritičkim štivom prema kojem je znanost odigrala ključnu ulogu za strateško argumentiranje austrijskog monarhijskog univerzuma u pripadajućim periferijama.

Središnji dio knjige koji izdvajam i zbog specifične logike i zbog opsežnosti jer donosi najveći dio sadržaja kojim se pokušalo uputiti na učinke austrijske etnologije i putopisa o Istri, zapravo ima oblik profesionalnih biografija najznačajnijih autora čiji su radovi o Istri činili najuži dio imagološkog sklopa austrijske Istre. Zbog ponekih odužih dijelova izlaganje sadržaja izabranih tekstova i karakterizacija njihovih autora čitatelju ove povijesti “pisanja” Istre uzimaju najveći dio užitka koji Nikočević pruža tek u valorizaciji ovih etnografija i u akademski promišljene kritike. No ne treba zanemariti da je pedantnom karakterizacijom autora monografije i pomnim iščitavanjem austrijskih tekstova Nikočević približila disciplinarnim sladoksucima niz imena presudnih za rane stramputice discipline. To je, prije svega, povijesna etnografija Istre, koja je iznijela likove poput Freihera von Czoerniga – rodonačelnika stereotipizacije Istre kroz prizmu činovničkog uvida, koji je svakako “kriv” za odnarođavanje slavenske Istre i kreaciju manipulativne slike “narodnih plemena” koja obitavaju u Istri kako bi

se sigurno “udomile“ kulturne biografije austrijskih podaničkih naroda u idiličnu sliku panmonarhijske etničke ideološke matrice. Zatim je tu ime prijestolonasljednika Rudolfa, koji je svojim obuhvatnim djelom *Austro-Ugarska Monarhija u riječi i slici* poznatom i kao *Priestolonasljednikovo djelo* vođeno geslom “znanje je pomirenje“ (81) i ideje “nacionalnog patriotizma“ trebao podariti blagoslov i miran suživot svim etničkim i kulturnim različitostima Monarhije. Njegovo je djelo posebno važno i zbog priloga Vjekoslava Spinčića, teksta koji će Nikočević izdvojiti kao pozitivan primjer propuštanja *insajderske* priče u već tada donekle imagološki okoštalu i ortodoksnu tekstualnu prezentaciju Istre i njezina stanovništva. Radu Michaela Haberlandta, osnivača austrijskih etnoloških institucija, posvećeno je također jedno poglavlje knjige, u kojem se tom etnografskom evolucionistu pripisuje važna uloga u promociji “interesa bečkog dvora“, ali i znanstveni, iako neoromantičarski, pokušaj “zanimanja za egzotično i arhaično“. Haberlandtova Istra (posebno se to odnosi na opise Čića) postala je onaj unutarnji egzotični prostor kojem se “znanstveno“ pristupa kako bi se zasjeđoćio ukupan kulturni razvoj izgubljenih evolucijskih stupnjeva ljudskog civilizacijskog napretka, kojemu je tragove Haberlandt iznalazio u rudimentarnim običajima istarskih Slavena.

U poglavlju “*Etnografski tekstovi o Istri suradnikâ austrijskih časopisa za etnografiju/etnologiju i antropologiju*“ Nikočević će nas podsjetiti na zaboravljene etnografske prinose akvarelista Hansa Ludwiga Fischera; jednu od rijetkih topografski ispravnih lokalizacija Čića u djelu Wilhelma Urbasa, zatim na “šarmantne“ publicističke radove Josepha Stradnera, iz čije će nekorektne napomene Nikočević preuzeti podrugljiv i postkolonijalno osviješten naslov za svoju knjigu i pretpostavljam osobnu motivaciju da rasvijetli istarski etnografski mrak. Ovdje se pojavljuje i ime Ludwiga Karla Mosera, čija je aktivnost pod okriljem priprema i izvedbe *Svećane povorke narodnih nošnji* održane u Beču 1912. godine u povodu polaganja zakletve vjernosti vladaru na kojoj su prisustvovala i organizirane skupine iz ‘austrijskog primorja’ u organizaciji samog Mosera, vrednovana i u prikazu prigodnog teksta, koji objavljuje. Nikočević i u ovom djelu kao i organizaciji “Svećanosti naroda“ razaznaje fizičku elaboraciju “veliko-austrijske ideje“.

Poglavlje “*Istra u austrijskoj putopisnoj i priručnoj turističkoj literaturi krajem 19. i početkom 20. stoljeća*” upućuje na jak utjecaj začetaka turizma u oblikovanju kulturnih konfabulacija Istre Stradnerovom ulogom u pokretanju časopisa *Adrija*. Posebno su obrađeni Lo’wenthal i Franz

Raffelsperger, čiji “zemljopisni” pogledi cementiraju stereotipe ranijih rodonačelničkih opisa Istre poput Hacquetova ili Kandlerova. Posebna se pak pažnja poklanja pisanju u turističke svrhe kao što je to s radovima Juliusa Ohswalda i Armanda Freihree v. Schweiger-Lerchendorfa, čija se neobična itinerarska logika puta umiješta u logiku kulturnog opisa koji izvan pogleda ostavlja krajeve i ljude onkraj brodskih ili pružnih linija. Ovim putopisima, posebno potonjem, Nikočević zamjera i glasnu netrpeljivost kao i rasne predrasude upisane u opis istarskog stanovništva. Poglavlje završava tezom o tvrdokornosti stereotipa čije trajanje praćeno prikazom austrijskih tekstova gotovo recentne produkcije upozorava na lakoću kojom se prigrljene kulturne predodžbe izlistavaju do današnjih dana u kulturnim prikazima Istre.

Posljednje poglavlje naslovljeno “*Relevantnost austrijskih tekstova o Istri i njihova određenost širim društvenim kontekstom*” osim što pokušava uspostaviti razliku i sličnost između putopisa i etnografije s važnim zaključkom da se institucionalizacija i profesionalizacija etnologije u austrijskim okvirima početaka 20. stoljeća nisu odrazila i na “znanstvenost” kulturnih priloga o Istri, svoje vrhunce doživljava upravo u ocjeni austrijske etnografije Istre kao projekta homogeniziranja u nadnacionalnom ključu koji je primarno vodio austrijsku etnografiju te pokrajine kao i u vrednovanju priloga iz postkolonijalne perspektive. Opisima Istre, koji su varirali od humane geografije do romantičarski zanesenih i patronatsko-rasističkih tekstova, Nikočević je zamjerila ukupno tretiranje Istre kao evolucijskog rezervata, prostora čudesnih i gotovo podsmješljivih običaja. Pa i kada se Istra tretira kao poligon za oprimjerenje multietničke funkcionalnosti mudronosne vladavine Monarhije, Nikočević smatra da su “etnizirani” prilozi krajolika i ljudi poslužili stereotipizaciji Istre i njezina slavenskog stanovništva, postavši slikoviti primjer carski dirigitiranog “unutrašnjeg egzotizma” u čiju benignost zaista treba sumnjati.

Postkolonijalno čitanje tekstova o Istri ostaje donekle prekratko u razradi. Iako, ova teza tek je konstatacija uzrokovana činjenicom da čitanje knjige završava brže no što bismo to možda htjeli, ostavljajući čitatelja uskraćenog za užitak iscrpnijeg zaključka istrijske priče.

Prikaz knjige Lidije Nikočević *Iz etnološkog mraka* nije potpun bez napomene da je knjiga opremljena sažecima na engleskom, talijanskom i njemačkom jeziku, čime se pokušava popularizirati novo viđenje Istre u stranim govornim područjima. Podjednako tako, vizualni dio ove tvrdo ukoričene i monografski opremljene knjige svakako treba primijetiti i vrednovati kao izniman napor u prikupljanju i predstavljanju popratnog

vizualnog materijala o Istri. Ilustracije koje je Nikočević prikupila dolaze iz institucionalnih, znanstvenih i privatnih zbirki i niz su nepokretnih slika kojima je još dojmljivije prikazana snaga vizualizacije u genezi uprizorenja i predodžbi o Istri. Ilustracije nas svojom naivnom karikaturalnošću, ili ponekad dojmljivom dokumentarnošću, čine nenadano sretnim svjedocima vremena čije slike više ne možemo prizvati.

Na kraju moram navesti kako mi se čini da i ovim tekstom ne mogu dovoljno naglasiti kolika je važnost knjige *Iz "etnološkog mraka": austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća* za poznavanje rane istarske (austrijske) etnografije i kritiku njezine recepcije iako je ova posljednja, dakle kritika, mogla biti i duža jer su čitateljski najsladji redci knjige bili upravo oni u kojima je Lidija Nikočević glatko definirala imperijalnu pragmatičnost austrijske "kulturologije" kao nimalo bezopasan kulturni zapis, već zapis jakih normativnih obilježja čije se reperkusije jasno "čitaju" i danas i u istarskom samomitologiziranju austrijske vladavine i u izostanku sustavnog vrednovanja austrijske etnologije Istre kao društvene discipline s političkim zaleđem.

Sanja Potkonjak

Milana Černelić, Marijeta Rajković, Tihana Rubić, ur. ŽIVJETI NA KRIVOM PUTU

**Zagreb: FF Press, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Gradski muzej Senj,
sv. I, 2008. (381 str.); sv. II, 2009. (356 str.); sv. III, 2009. (236 str.)**

Prije desetak godina započelo je istraživanje radi prikupljanja, analize i interpretacije građe o tradicijskoj i suvremenoj kulturi primorskih Bunjevaca te utvrđivanja označitelja njihovoga etnoregionalnog identiteta. Od 2003. do 2007. godine ovo se istraživanje odvijalo u okviru projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, a nastavljeno u okviru projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca*. Oba je projekta vodila dr. sc. Milana Černelić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a poduprlo ih je Ministarstvo